

DE NAJAARSEXCURSIE NAAR OOTMARSUM 1951

door E. Agsteribbe en S. Groenhuijzen

Op 22 en 23 September 1951 werd de najaarsexkursie door de Bryologische Werkgroep gehouden, waarbij ditmaal het schilderachtige Twente werd bezocht en wel de streek rondom Ootmarsum, een gebied met een interessante geologie. Ten zuiden en ten noorden van Ootmarsum komen nl. grotere keileemafzettingen voor, terwijl onmiddellijk ten westen van deze plaats onder een dunne diluviale laag (ca 3 m) het mioceen optreedt tot een dikte van circa 60 m. en daaronder een dikke laag eoceen (ca 185 m.).

Tussen Vasse, Tubbergen en Ootmarsum komen heuvels voor tot een hoogte van 76 m., nl. de Kuiperberg en de Braamberg. Deze heuvels bevatten oude kernen, nl. afzettingen die ouder zijn dan het diluviaal en bestaan uit marine glauconiethoudende klei en zand uit Mioceen, Oligoceen en Eoceen. De bovenste bedekking, gevormd door fluvio-glaciaal zand, grof grind en stenen, is tijdens de glaciële periode gestuwd. Het is dus geen wonder dat aan de voet van vele heuvels in de omgeving van Ootmarsum bronnen ontstaan, omdat de neerslag, door het bovenste heuvellichaam sijpelende, de ondoordringbare tertiaire kleilaag niet kan passeren en dus weer zijwaarts aan de oppervlakte komt.

Toen de vier deelnemers uit Amsterdam in Vasse uit de bus stapten, werden ze opgewacht door onze enige deelneemster en onze secretaris. Het weer was ideaal en bleef zo de gehele dag. Vol goede moed togen we nu naar de Braamberg. Hier werd het steile, zandige talud van een holle weg bemonsterd, waar o.a. *Diplophyllum albicans* gevonden werd. Een lemige weggant gaf een fraaie begroeiing van *Blasia pusilla* te zien. Weldra kwamen we nu bij het brongebied van de Mosbeek aan. Dit overtrof al onze verwachtingen, zowel wat betreft de phanerogamen als de bryophyten. Het is ongetwijfeld een van onze mooiste brongebieden, waarvan wij er helaas nog maar zo weinig bezitten.

Allereerst werd hier een zorgvuldige inspectie gehouden van een naar het noorden gekeerde steile wand ten zuiden van de Mosbeek, begroeid met Vossebes. Deze wand bleek zeer rijk te zijn aan levermossen; o.a. werd hier gevonden:

Lepidozia setacea, *Nardia geoscypha*, *Calypogeia neesiana*, *Lophozia porphyroleuca* (nieuw voor Nederland!) en *Sphagnum teres*.

Van hieruit staken we de Mosbeek over, om via diverse prikkeldraadversperringen naar de oorsprong te trekken. In een soppige weide, doorspekt met kronkelende zijbeekjes, werd *Marchantia*

polymorpha en *Philonotis spec.* gevonden.

Na het doorworstelen van een manshoge rietwildernis bereikten we het glansstuk van de gehele excursie, een brongebied van een ongekennde schoonheid, het eigenlijke reservaat. Een weelde van *Narthecium*, *Erica*, *Parnassia* en *Gentiana pneumonanthe* begroette ons oog, de twee laatste soorten nog in volle bloei. Op deze open en vochtige heide werden o.a. de volgende soorten aangetroffen:

Hypnum imponens, *Calliergon stramineum* (massaal), *Sphagnum contortum*, *S. magellanicum* en *S. rubellum*, de laatste met opvallend vuurrode kussens. Dat dit veenmos hier zo weelderig groeit, duidt wel op het sterk zure karakter van deze *Narthecium*-facies van het *Ericetum*. Aan hogere planten werden hier nog gevonden *Drosera intermedia*, *Juncus acutiflorus* en *Orchis praetermissa*.

Na nogmaals in oostelijke richting een rietwildernis doorkruist te hebben, bereikten we een veel natter gedeelte. Aan hogere planten werden hier o.a. aangetroffen: *Viola palustris*, *Succisa*, *Eupatorium*, *Epilobium hirsutum*, *Malaxis paludosa* en *Utricularia minor*.

De bryophyten waren hier niet minder rijk vertegenwoordigd. Weldra waren genoteerd *Riccardia pinguis*, *Drepanocladus exannulatus*, en als unieke vondst prachtige purperbruinzwarte polletjes van *Drepanocladus revolvens*, volop fructificierend. Deze soort werd hier voor het eerst door V. Westhoff in 1944 ontdekt.

Een in oostelijke richting aangrenzende vochtige weide leverde nog een *Philonotis* met antheridiën op, hetgeen nu eens bij uitzondering een definitieve determinatie mogelijk maakte, nl. *Philonotis caespitosa*.

Langs een wegkantje met *Calluna*-begroeiing prijkte nog *Racomitrium lanuginosum*.

Na enige omzwervingen, waarbij wij ten volle van het mooie heuvelachtige landschap konden genieten, bereikten we tenslotte in de namiddag het zeer drassige terrein van de kleine bronnen van Hezinge. Dit bestond uit een zeer soppige weide, schilderachtig gelegen tussen twee heuvels.

Het onderzoek zette met gejuich in, toen onze secretaris in z'n ijver misstapte, waardoor een van zijn laarzen volliep. Het terrein, doorkruist met kleine beekjes, gaf een prachtige flora te zien, t.w. *Parnassia* in bloei, *Mentha aquatica* en *Sium erectum*. Aan bryophyten vonden we hier *Climacium dendroides* met kapsels, *Pellia endiviifolia* (massaal), *Marchantia polymorpha*, *Bryum ventricosum* en *Chiloscyphus species*.

Na op onze tocht naar ons nachtkwartier nog een *Alnetum* on-

derzocht te hebben en ons, en passant, aan bramen tegoed te hebben gedaan, trokken we in de schemering moe maar voldaan Ootmarsum binnen.

De volgende dag trokken we, na het nuttigen van een stevig ontbijt, het gebied ten oosten van Ootmarsum in. Via een zandweg met karresporen en greppels langs de Poelbeek - waar we veel *Atrichum tenellum* en *Fossombronina wondraczeckii* fructificierend vonden, evenals een goede vertegenwoordiging van *Blasia pusilla*, *Calypogeia neesiana* en *C. trichomanis*, *Nardia geoscyphus* en *scularis*, *Dicranella cerviculata* en nog *Scapania curta* (welke laatste door Elly Nannenga) - bereikten we het prachtige gebied van de Vlasbeek met gagelvelden en vochtige heidegedeelten, waar o.a. zeer veel *Calliergon giganteum*, *Cephalozia bicuspidata*, *Hypnum imponens*, *Sphagnum compactum* en *Sph. papillosum* voorkwamen. Een zich in dit terrein bevindend dicht Alnetum met haar vele horsten en slenken had ook hier weer de voor haar zo typische bryophytenvegetatie met soorten als *Eurhynchium stokesii*, *Aulacomnium palustre*, *Calliergon cordifolium*, *Calliergonella cuspidata*, *Climacium dendroides*, *Sphagnum subsecundum* en *S. squarrosum*, in de slenken vooral *Chiloscyphus polyanthus* en op de elzenstompen epifytisch levende *Drepanocladus* en *Lophocolea bidentata*.

Bij een punt waar de Vlasbeek en de Wierilerbeek bij elkaar komen ging de tocht noordwaarts over een zeer natte weide waar de koeien hun "diepe indrukken" hadden achter gelaten en vervolgens over natte greppels en prikkeldraadversperringen naar een wat droger gelegen bosje met veel *Sphagnum squarrosum*. Even noordelijker daarvan was weer een uitgestrekt "*Caricetum-Juncetum filiformis*" met *Carex vesicaria*, *Juncus filiformis*, *Veronica scutellata* en *Comarum palustre*. Ook hier massavegetaties van *Campylium stellatum*, *Calliergonella cuspidata*, *Calliergon giganteum* en *C. stramineum*, *Drepanocladus aduncus* en *Dr. vernicosus* fo. *graciliscens*, *Sphagnum papillosum* en in mindere mate het prachtige levermosje *Scapania irrigua* en *Gymnocolea inflata*.

Na ook van dit zo unieke terrein ten volle genoten te hebben, vervolgden we onze weg eerst wat in zuidelijke en daarna in westelijke richting om bij het brongebied van de Poelbeek te komen. Hier was een Alnetum met vele stroompjes maar ook modderige plekken met opvellend water, waardoor kleine "modderschoorsteentjes" gevormd werden. *Oxalis acetosella* kwam hier veel voor. Een klein weidestukje en de beekkanten werden evenals het Alnetum weer ijverig onderzocht en als merkwaardige soorten die hier voorkwamen noemen we *Philonotis spec.*, *Cirriphyllum piliferum*, *Physcomitrium pyriforme*, *Anthoceros levis*, *Blasia pusilla*, *Calypogeia*

neesiana, *Pohlia annotina* en *bulbifera*, welke laatste soort door Agsteribbe ontdekt werd.

Helaas konden we door tijdgebrek niet langer in deze schone omgeving blijven en moest de terugtocht naar Ootmarsum aanvaard worden. We konden echter niet nalaten nog een dak van een schuur ten oosten van Oud-Ootmarsum te bekijken en haalden daar nog *Hypnum cupressiforme* var. *tectorum*, *Dicranoweisia cirrata*, *Grimmia apocarpa* en *pulvinata* af. Elly Nannenga en Wim Margadant bezochten op hun "huiswaartsgang" nog even Klopversblok, waar een verdroogd *Valerianeto-Filipenduletum* was met *Mnium affine*, *Calliergonella cuspidata* en *Eurhynchium stokesii*. Een beek bij Klopversorug (waar het zeldzame rijstgras *Leersia oryzoides* groeide) leverde nog *Tortula muralis*, *Grimmia apocarpa* en *Grimmia pulvinata* op.

Summary

An autumn excursion was held in the eastern part of the Netherlands, in the vicinity of Ootmarsum, a village situated in the province of Overijssel. The geology of this hilly region is interesting. The superficial layers of these hills are of fluvio-glacial origin, but the core is much older, belonging to the Miocene, Oligocene and Eocene periods. This core consists in the main of marine glauconite loam, intermixed with sand and forms a layer of great thickness quite impervious to the annual precipitation oozing through the porous upper strata. Consequently, this region abounds in springs, which emerge at the foot of these hills and convert their immediate surroundings into tracts of boggy land, very favourable for the growth of bryophytes. Very striking was the abundance of *Drepanocladus* and *Sphagnum* species as well as liverworts.

A new acquisition for the Netherlands was *Lophozia porphyroleuca*. The very rare *Drepanocladus revolvens*, discovered here in 1944, was collected again. Other notable and rare species seen, were: *Atrichum tenellum*, *Drepanocladus exannulatus*, *Drepanocladus vernicosus*, *Philonotis caespitosa*, *Sphagnum teres*, *Anthoceros levis* and *Pellia neesiana*.

Lijst der gevonden soorten

(Zie voor de nomenclatuur R. v.d. Wijk en W. Margadant in "Buxbaumia" 4, 1947, blz. 50-58)

Afkortingen

- AV1 = Alnetum van de Vlasbeek (M 7-28-24)
 BM = Brongebied van de Mosbeek (M 7-17-42 en gedeeltelijk M 7-18-31)
 BH = Kleine bron bij Hezinge (M 7-27-22)
 BP = Brongebied van de Poelbeek (M 7-28-14)
 DO = Op dak van schuur Ootmarsum (M 7-28-14)
 EH = Elzenbos bron Hazebekken (M 7-27-22 en 24)
 GV1 = Gagelveld en vochtige heide bij de Vlasbeek (M 7-28-24)
 JV1 = Juncetum langs de Vlasbeek (M 7-28-24)
 K = Kloppersblok (M 7-47-41)
 KM = Karrespoor bij de Mosbeek, brongebied (M 7-18-31)
 WBr = Lemen wegkant Braamberg (M 7-17-43)
 WM = Steil walletje bij de Mosbeek (M 7-17-42)
 WP = In karresporen, greppels en op de weg langs Poelbeek (M 7-28-23 en 24)
 ZBr = Zanderig walletje Braamberg (M 7-17-43)

MUSCI

<i>Atrichum tenellum</i>	WP
" <i>undulatum</i>	ZBr, BM
<i>Aulacomnium androgynum</i>	BV1, WP
" <i>palustre</i>	AV1, BM, GV1, BH
<i>Brachythecium cf. rivulare</i>	BH
" <i>rutabulum</i>	BH, BP, EH
" <i>velutinum</i>	ZBr
<i>Bryum ventricosum</i>	BH, BV1, JV1
<i>Calliergon cordifolium</i>	AV1, BM, JV1
" <i>giganteum</i>	JV1, GV1
" <i>stramineum</i>	BM, JV1
<i>Calliergonella cuspidata</i>	BM, BH, AV1, JV1, K
<i>Ceratodon purpureus</i>	GV1
<i>Campylium stellatum</i>	BM, JV1
<i>Cirriphyllum piliferum</i>	BP
<i>Climacium dendroides</i>	WBr, BM, AV1, BH(c.sp.), BP
<i>Dicranella cerviculata</i>	WP (c.sp.), WM
" <i>heteromalla</i>	WBr, WM, BP, FM, GV1, WP, BH, ZBr
<i>Dicranoweisia cirrata</i>	BH, EH, DO
<i>Dicranum bonjeani</i>	BM, GV1
" <i>scoparium</i>	GV1, WM, BM, BH
" <i>spurium</i>	BM

Drepanocladus aduncus	JV1, BM
" exannulatus	BM, JV1
" " var. falcata	JV1
" " var. brachydictyum	BM
" fluitans	AV1
" revolvens (c.sp.)	BM
" sendtneri	BV1 (E.N.)
" vernicosus	JV1
" " fo. gracilescens	JV1
Lurhynchium stokesii	AV1, BH, EH, BP, K
" striatum	EH
Funaria hygrometrica	BM
Grimmia apocarpa	DO, K
" pulvinata	DO, K
Hypnum cupressiforme	WM, BM, BH, BV1, WP, GV1
" " var. tectorum	DO
" imponens	JV1, BM, KM
Isopterygium elegans	BH, ZBr
Leptodictyum riparium	JV1, BH
Mnium affine	BH, WM, BP, BM, EH, K
" hornum	GV1, BH, EH, BP
" undulatum	BH, BP
Orthotrichum affine	BH
Philonotis spec.	BP, WM, BM, BH
" caespitosa (met ♂)	BM
Physcomitrium pyriforme	BP
Plagiothecium denticulatum	ZBr, WP, EH, BH, JV1, BP, BM
" laetum (c.sp.)	JV1 (E.N.)
" roeseanum (c.sp.)	BH (S.Gr.)
Pleurozium schreberi	GV1, ZBr, WM, WP
Pogonatum aloides	ZBr, BH
Pohlia annotina	WBr, WV1, BH, BP, WP
" bulbifera	BP (E.A.)
" grandiflora	KM (E.N.)
" nutans	WM, BH, BM, ZBr
Polytrichum commune	BM, WM, ZBr, WP, GV1
" juniperinum	WP, WM, GV1
" piliferum	WBr, AV1
Pseudoscleropodium purum	BM, BH, ZBr, WBr, WP, AV1
Racomitrium lanuginosum	KM
Rhytidiadelphus squarrosus	WBr, BH, BM, GV1, WM, WP, AV1
Scorpidium scorpioides	BM
Sphagnum compactum	BM, GV1

<i>Sphagnum contortum</i>	BM
" <i>fimbriatum</i>	GVl
" <i>molle</i> (c.sp.)	BM
" <i>magellanicum</i>	BM
" <i>palustre</i>	BH, BM, GVl
" " <i>var.squarrulosum</i>	BH
" <i>papillosum</i>	BM, JvI, GVl
" <i>plumulosum</i>	BM
" <i>recurvum</i> <i>var.amblyphyllum</i>	BM
" " <i>var.mucronatum</i>	BM
" <i>rubellum</i>	BM
" <i>squarrosum</i>	AVl
" <i>subsecundum</i>	BM, AVl
" <i>teres</i>	WM (E.A.)
<i>Thuidium tamariscinum</i>	EH (E.N.)
<i>Tortula muralis</i>	K

HEPATICA

<i>Anthoceros levis</i>	BP
<i>Blasia pusilla</i>	BM, WBr, BP, WP
<i>Calypogeia neesiana</i>	WP, BP, ZBr, WM, BM
" <i>trichomanis</i>	WM, BM, BH, WP
<i>Cephalozia bicuspidata</i>	WM, GVl, BM, WP, JvI
<i>Chiloscyphus fragilis</i>	BH (E.A.)
" <i>pallescent</i>	BH (E.A.)
" <i>polyanthus</i>	AVl, BH, BP
<i>Diplophyllum albicans</i>	ZBr, WM, BH
<i>Fossombronia wondraczekii</i> (c.sp.)	WP
<i>Gymnocolea inflata</i>	JvI, WVl, WM, BM, WBr
<i>Lepidozia setacea</i> (c.per.)	WM, BM
<i>Lophocolea lidentata</i>	EH, BM, WM, AVl, BP, WP, BH
" <i>heterophylla</i>	WP
<i>Lophozia porphyroleuca</i>	WM (nov.ind. E.A. en S.Gr.)
" <i>ventricosa</i>	WM, BM
<i>Marchantia polymorpha</i>	BH, BM
<i>Marsupella emarginata</i>	WM (S.Gr.)
<i>Nardia geoscyphus</i>	KM, BM, WM, WP
" <i>scalaris</i>	WM, WP
<i>Pellia endiviaefolia</i>	BH, BM
" <i>epiphylla</i>	BM, WM, WBr, WP, BP
" <i>neesiana</i>	BM (E.N.)
<i>Plectocolea crenulata</i>	WVl, WBr
<i>Ptilidium ciliare</i>	BH

Riccardia pinguis	BM
" sinuata	BM
Scapania curta	WP (E.N.)
" irrigua	JV1, WV1, GV1

Nov.ind. = nieuw voor Nederland

Indien een soort maar door één vinder gerapporteerd wordt, staat haar, resp. zijn naam er achter.

+ +
+ +

MOSVONDSTEN IN NEDERLAND II 1)

Nieuwe mossen voor de Nederlandse flora

Musci

Calliargon megalophyllum Mikut., Belversven N.Br., April 1943,
leg. W.Meijer, det. R.Thomikoski.

Dicranum fuscescens Turn. var. falcifolium Braithw., Speulderbos
Gelderl. N 5-17-24, April 1950, leg. Bryol.Werkgroep, det.
W.Meijer.

Dicranum strictum Schleicher, Renkumsebeek Geld., voorjaar 1950,
leg. en det. E.Nannenga-Bremekamp en W.D. Margadant.

Heckera pumila Hedw. var. philippeana (Br. & Sch.) Milde, bij
Solse Gat, Putten Geld. N 5-17-21, April 1950, leg. Bryol.
Werkgroep, det. E.Agsteribbe.

Plagiothecium depressum Dix., Schone Grub Zd Limburg, April 1951,
leg. Bryol.Werkgroep, det. E.Nannenga-Bremekamp

Trichostomum crispulum Bruch., Bemelerberg Zd Limburg, leg. Bryol.
Werkgroep, det. E.Agsteribbe en W.Meijer; Savelsbos Zd Lim-
burg, leg. Bryol Werkgroep, det. E.Agsteribbe en E.Nannenga-
Bremekamp (allen April 1951).

Hepaticae

Elepharostoma trichophyllum (L.) Dum. Komt als inlandse soort te
vervallen. Alle exemplaren aanwezig in het Rijksherbarium te
Leiden zowel als in het herb. van de Kon.Ned.Bot.Verg. te
Leiden bleken Lepidozia setacea te zijn (W. Meijer).

Lophozia porphyroleuca (Nees) Schiffn. [L. ventricosa (Dicks.) Dum.
var. porphyroleuca (Nees) Limpr.] Mosbeek bij Vasse, Twente,
Sept. 1951, leg. Bryol.Werkgroep, det. E.Agsteribbe en S.
Groenhuijzen, teste W.Meijer

Lophozia silvicola Buch., Beerze Natuurmon. N.Br., voorjaar 1948,